

Marsai Viktor

A líbiai válság elmúlt két és fél éve európai szemszögből

Ez az írás egy két tanulmányból álló munka második része. Az első, az SVKK Elemzések között megjelent írás az elhúzódó líbiai válságra adott elégtelen európai válaszok és az európai nagystratégia hiánya közti összefüggéseket elemezte, míg az alább közölt tanulmány a 2011 októbere óta eltelt időszak észak-afrikai eseményeit mutatja be, külön kitérve a 2014. májusi felkelésre.

A líbiai helyzet Kaddáfi bukása után (2011 ősze – 2014 tavasza)

A szerző az SVKK *Elemzésekben* megjelent írásában több szempontból is alátámasztotta, hogy Európa számára stratégiai jelentőségű lett volna a líbiai posztkonfliktusos stabilizáció elősegítése, ám azt az EU – elsősorban a tagállamok közötti konszenzus, valamint a nagystratégia hiánya, illetve az eddig alkalmazott ad hoc válságkezelési gyakorlat miatt – elmulasztotta. Mindez súlyosan befolyásolja Európa biztonságát, mivel Líbia esetében már nem egy távoli régiónak az unió számára tét nélküli konfliktusáról van szó, hanem a közelében zajló válságról, amelynek hatásai közvetlenül is érintik a tagállamokat.

Jelen tanulmány azt vizsgálja meg, hogyan alakult a líbiai belpolitika és biztonsági helyzet az elmúlt két és fél évben. A 2011 ősze és 2014 első hónapjai közti időszak fő belpolitikai kihívásai a központi kormányzat, az államapparátus és a biztonsági szektor megerősítése, ehhez szorosan kapcsolódóan a milíciák lefegyverzése-integrációja, a szakadár és iszlamista csoportok letörése-visszaszorítása, illetve a biztonsági helyzet konszolidálása, valamint a gazdaság talpra állítása voltak. Mindhárom nagy témakör viszonylatában megállapítható, hogy nem sikerült érdemi eredményt felmutatni, sőt a helyzet általában romlott.

Belpolitikai folyamatok

Amikor 2011. október 23-án a Nemzeti Átmeneti Tanács bejelentette az ország felszabadulását, úgy tűnt, hogy Líbia más hasonló, polgárháborús konfliktusokat maga mögött tudó országnál kedvezőbb feltételekkel vághat bele az újjáépítésbe. A lakosság többsége – szemben például Szíriával – a győztes felkelés mögött állt, ráadásul két szomszédos országban, Tunéziában és Egyiptomban is az autoriter elnökök bukásával jártak a megmozdulások. A NÁT mint a Kaddáfi-ellenes felkelés fő letéteményese viszonylag széles körű elismertségnek és legitimitásnak örvendett. Az infrastruktúra nem szenvedett jórésztetlen károkat, ráadásul az állam külföldön befagyasztott százmilliárdos forrásai, illetve a könnyen újraindítható kőolaj-kitermelés stabil gazdasági alapot ígért az újjáépítéshez.

Az ENSZ UNSMIL-missziója vállalta a külső segítségnyújtás koordinálását, és támogatást ígért az új, demokratikus Líbia megteremtéséhez. Eközben a NÁT maga is megelégedett egy szerényebb nemzetközi jelenléttel, tartva attól, hogy egy robusztusabb szerepvállalás aláásná a tekintélyét és a belé vetett belső bizalmat.¹

Ez a kedvező kép azonban csalókéának bizonyult, nem vette ugyanis figyelembe a líbiai realitásokat. Kaddáfi halálával megszűnt az a közös cél, ami a különféle fegyveres csoportokat összekovácsolta, és kezdetét vette közöttük a vetélkedés. Az egyes helyi törzsek, érdekcsoportok az állam szétesésével megpróbálták kitölteni a kialakult hatalmi vákuumot, így a központi kormány legfőbb riválisává váltak. A belső kibontakozást hátráltatta az a tény is, hogy a diktátor uralma alatt semmiféle független civil társadalom nem működhetett,² és nem alakulhatott ki hiteles ellenzéki csoportosulás. Nem véletlen, hogy a felkelés két – legalábbis a külföld szemében – vezető személyisége, Musztafa Abdul-Dzsálil, a NÁT elnöke és a 2011 márciusa és októbere között kvázi miniszterelnöki posztot betöltő Mahmúd Dzsibríl egyaránt fontos pozíciókat töltöttek be Kaddáfi rezsimjében: Abdul-Dzsálil, bár többször is szembeszállt a diktátor akaratával, 2007 és 2011 között az igazsáügyi tárcát irányította, Dzsibríl pedig a Nemzeti Gazdaságfejlesztési Testület feje volt. Mindez legitimációjukkal kapcsolatban súlyos kérdéseket vetett fel a különböző frakciókban. A másik útnak, a külföldre menekült emigránsok pozícióba kerülésének, Ali Tarhúni vagy Abdul-rahím El-Keib miniszterelnökké való kinevezésének szintén nem volt jelentős belső támogatottsága, hisz nem álltak mögöttük a Líbia belső viszonyait kifejező valós hatalmi struktúrák. Sőt az eleve átmeneti jelleggel regnáló Ali Tarhúni maga is kifogásolta, hogy a 2011 novemberében El-Keib irányítása alatt felálló új kabinet külső – a célzások alapján katari – érdekek megtestesítője, amire Abdul-Dzsálil is utalt egyik nyilatkozatában. Tarhúni azt is kifogásolta, hogy az átmeneti kormány mindössze a lakosság 10 százalékát képviseli, egy szűk elitet, miközben a megmozdulások fő motorját az alsó- és középosztály jelentette. Mindezek miatt Tarhúni nem is vállalt pozíciót az új kabinetben.³ Az elégedetlenség alulról szerveződő megnyilvánulása volt a 2011. november 27-i tüntetés, amikor az eddig elnyomott berber amazigok több száz tagja követelt csoportjának nagyobb beleszólást Líbia ügyeibe és pozíciókat az új kabinetben.⁴ Az elégedetlenség és a belső feszültség az El-Keib elleni merényletkísérletben csúcsozott ki, amelyre alig két nappal a miniszterelnök eskütétele után került sor: El-Keib épp a tripoli rádió épületébe lépett be, amikor ismeretlen fegyveresek tüzet nyitottak rá. Bár a miniszterelnök sértetlenül átvészelte a támadást, két kísérője életét veszítette, öten pedig megsebesültek. A támadók kiléte ismeretlen maradt.⁵

Ami a kormányzat és a közigazgatás kérdését illeti, a líbiai Nemzeti Átmeneti Tanács elképzeléseiben az szerepelt, hogy az alkotmányozó Általános Nemzeti Kongresszust (*General National Congress – GNC*) létrehozó szabad választásokra 2012 júniusában kerülhet sor. Már ez is éles vitákat váltott ki az egyes szereplők között. Az akkori miniszterelnök,

1 Chivvis, Christopher S. – Crane, Keith – Mandaville, Peter – Martin, Jeffrey: *Libya's Post-Qaddafi Transition*. RAND Corporation, 2012. 2. o.

2 Búr Gábor: Káosz vagy rend? Líbia Al-Kaddáfi után. *KBH – Szakmai Szemle*, 2011. 3. sz. 70. o.

3 *Libya's Ex-Oil Ministers Criticizes New Leaders*. *cnsnews.com*, 2011. 11. 25.

4 *Ethnic Group Demands Say in New Libyan Government*. *news.yahoo.com*, 2011. 11. 27.

5 *Assassination attempt on Libyan P.M.* *voiceofrussia.com*, 2011. 11. 28.

Dzsibríl arra figyelmeztette a NÁT-ot, hogy a nyolchónapos átmeneti időszak fölösleges és kockázatos politikai vákuumot teremt a konszolidációs időszakban, míg mások, mint például az ENSZ főttitkárának líbiai külömbizottja, Ian Martin szerint mind a kormánzatnak, mind a társadalomnak szüksége volt erre az időre a választások előkészítéséhez.⁶ Az elképzelések szerint a Nemzeti Kongresszus júniusi megválasztása után, valamikor 2012 őszén tartottak volna népszavazást az általa elkészített alkotmányról, amelynek kétharmados többséggel kellett volna elfogadnia az ország új alaptörvényét. Ezt követően – az ENSZ felügyelete mellett – 2013 tavaszán-nyarán sor került volna a parlamenti választásokra, amelyekkel lezárult volna az átmeneti és stabilizációs periódus. Az alkotmányozási folyamat előmozdítására és felügyeletére 2012. február 12-én megalakult a Legfelső Nemzeti Választási Bizottság (*Higher National Electoral Commission*), ugyanakkor a NÁT döntött arról is, hogy az alkotmányozó kongresszusba 200 küldöttet várnak a következő területi megoszlással:

- nyugati területek (ide értve Tripolitániát, illetve a Nafúsza-hegységet): 102 fő;
- keleti területek (Bengázi, Kireneika): 60 fő;
- középső területek (Szirt környéke): 9 fő;
- déli területek (lényegében Fezzán): 29 fő.⁷

Forrás: Atlantic Council

Mielőtt az alkotmányozási folyamat konkrét vizsgálatára rátérnénk, nem feledkezhetünk meg Tüske László megállapításairól az arab társadalmak kettős hatalmi struktúrájáról. Ennek lényege, hogy a nyugati igények kielégítésére az adott államok nyugati mintájú, „virtuális” politikai rendszereket építenek ki, de a valós politikai folyamatok a mögöttük álló, a hagyományos hatalmi viszonyokon alapuló, „reális” politikai térben zajlanak.⁸ A fő kérdés a Tripoliban székelő kormányzattal kapcsolatban is az volt, hogy bírja-e a törzsi és regionális vezetők, a hagyományos elit támogatását. Bár Kaddáfi igyekezett gyengíteni ezeket az erővonalakat, néhány évtized alatt ez nem járhatott teljes sikerrel, sőt a *divide et impera* ősi elvét alkalmazva gyakran maga a diktátor is ezekre a törzsi vezetőkre támaszkodott. A Nemzeti Átmeneti Tanáccsal kapcsolatban megfogalmazott legfontosabb kritikák

6 Libya's Transition: Uncertain Trajectories. Rafik Hariri Centre, 2012. 09. 3. o.

7 Uo. 2–3. o.

8 Lásd Tüske László: A politikai tér és az aktivista utópia a 20. századi iszlámban. In Krizmanits József (szerk.): *Vallási fundamentalizmus. Tradíció, politika és radikalizmus az iszlám világban*. Budapest, 2008, Politológiai Párbeszéd Társasága – L'Harmattan, 71–97. o.

éppen arra mutattak rá, hogy Abdul-Dzsálíl kormányzatának beágyazottsága korlátozott volt. Azt, hogy mennyire volt képes ellenőrzése alatt tartani az országot, jól szemléltették a NÁT-on belüli harcok vagy éppen Kaddáfi halálának körülményei. N. Rózsa Erzsébet még a polgárháború elején nem véletlenül mutatott rá egy írásában arra, hogy ebből a szempontból csaknem másodlagos, hogy a Kaddáfi-család hatalmon marad-e vagy sem: a végső döntés a törzsi csoportok kezében van.⁹ Bármilyen erős külső nyomás nehezedett is az országra, bármilyen lelkesek is voltak a bengázi felkelők, Kaddáfi sorsát végül az pecsételte meg, hogy a nyugati törzsek döntő többsége sem támogatta tovább a diktátort, aki így a reális politikai térben is elvesztette hatalmát. Mindezek miatt felmerül a kérdés, valóban helyes megoldás volt-e, hogy a külföldi közösség nagy része teljes mellszélességgel és szinte kritika nélkül kiállt a NÁT mellett, anélkül, hogy megvizsgálta volna annak társadalmi beágyazottságát és támogatottságát. Ez persze csupán a probléma egyik dimenziója. A jelenleg fegyverben levő milíciák jelentős része például nem vagy nem csak törzsi, hanem regionális alapon szerveződik. Ugyanakkor egyértelmű, hogy egy modern, a globalizáció viszonyai között is versenyképes állam megteremtéséhez, ha lassan is, de muszáj meghaladni a törzsi viszonyrendszert. Nem feledkezhetünk meg a konfliktus gazdasági vetületéről sem. Hiába éltek jobban a líbiaiak, mint például a szomszédos Tunézia vagy Egyiptom lakói, az olajbevételek elosztása a 2000-es években már nem elégítette ki a társadalmi igényeket. Ha nem így lett volna, a keleti törzsek lázadása nem lelt volna támogatásra a nyugati és közép-ső területeken.

Mindezek tükrében érthető, hogy az új líbiai állam létrehozásának folyamata hamar elakadt. A 2012 elején kialakított *roadmap*nek egyetlen eleme teljesült: az eredetileg az alkotmányozás feladatával megbízott Általános Nemzeti Kongresszus megválasztása, amelyre 2012. július 7-én került sor. A szavazáson valójában csak a GNC 200 helyének 40 százalékáról döntött a lakosság, a maradék 60 százalékra területi alapon az egyes helyi vezetők küldték el az általuk kijelölt embereket. A választáson elmaradt az iszlamisták Egyiptomhoz vagy Tunéziához hasonló áttörése: az ottaniak eredményével szemben (74, illetve 41%) a Muszlim Testvérek líbiai ága, az Igazság és Építkezés Párt (*Justice and Construction Party*) a szavazatok alig 21%-át (17 mandátum) szerezte meg, míg riválisuk, a Nemzeti Erők Szövetsége (*National Forces Alliance*) 49%-ot.¹⁰ A szekuláris(abb) és az iszlamista politikai csoportok közti küzdelem azonban ezzel korántsem ért véget, és napjainkig a líbiai belpolitika egyik fő törésvonalát jelenti. Ráadásul nem tisztázták, hogy egész pontosan ki is fogalmazza majd meg az új alkotmányt, amire a GNC rábólint: egy, a Kongresszustól független bizottság vagy magából a GNC-ből választott testület? Maga az alkotmány ügye a szekuláris és iszlamista erők számára egyaránt kulcsfontosságú volt, hiszen alapvető kérdésként merült fel számukra, hogy az mennyiben álljon vagy ne álljon a sária és a Korán alapjain.¹¹

9 N. Rózsa Erzsébet: *Why Gaddafi May Still Stay in Power?* *grotius.hu*, 2011. 04. 11. Lásd még erről a problémakörrel: *Divided We Stand: Libya's Enduring Conflicts*. *International Crisis Group*, 2012. 09. 12. 1–3. o.

10 Chivvis, Christopher S. et al.: i. m. 10. o.

11 Uo. 9. o.

Ráadásul a határok korántsem voltak ilyen egyértelműek a két fél között. A líbiai társadalom arab mércével mérve is meglehetősen archaikus és konzervatív, különösen a szomszédos államokkal összevetve. Éppen ezért a 40 – más forrás szerint 60 – kisebb pártból álló Nemzeti Erők Szövetségének miniszterelnök-jelöltje, a varfalla törzs támogatását maga mögött tudó Dzsibríl első nyilatkozataiban elutasította, hogy csoportját szekulárisnak vagy liberálisnak bélyegezzék, és hangsúlyozta, hogy a sária mint jogforrás része lesz a készülő alkotmánynak. Dzsibríl emellett egy esetleges koalíciós kormány felállításáról is nyilatkozott, amelyben az iszlamisták is helyet kaptak volna.¹²

A zavaros líbiai viszonyokat és a politikai egység hiányát jól jelezte, hogy mindez távolról sem jelentette Dzsibríl győzelmét. A GNC hivatalosan 2012. augusztus 8-án vette át a NÁT feladatait,¹³ és egy hónappal később tartották meg a szavazást a miniszterelnök személyéről. A 2012. szeptember 11-én – a bengázi konzulátus elleni támadás napján – tartott szavazás első fordulóját Dzsibríl nyerte ellenfelével, Musztafa Abu Sagurral szemben 86–55 arányban, ez azonban nem volt elég a többséghez, és a második fordulóban Abu Sagur került ki győztesen 96–94 arányban.¹⁴

A miniszterelnök-választás és a kibontakozó politikai válság már előrevetítette a következő évek viszonyait. A végtelenül heterogén GNC-n belül nem alakultak ki markáns politikai csoportok. Bár az iszlamista és a mérsékeltliberalis csoportok közti törésvonal fennmaradt, az egyes blokkokon belüli különbségek is óriásiak voltak, és a tömbökön belüli szolidaritás leginkább arra korlátozódott, hogy igyekeztek megakadályozni a másik csoport erőfeszítéseit. Abban azonban egyik fél sem volt érdekelt, hogy olyan végrehajtó hatalom alakuljon az országban, amely veszélyezteti a Kongresszus hatalmát. Emiatt a GNC a belpolitikai konszolidáció egyik legfőbb akadályává, egyben a parciális érdekek leglátványosabb képviselőjévé vált. A honatyák minden erejükkel igyekeztek elődázni az alkotmányozás folyamatát és meghosszabbítani az átmenetet. Ezen törekvéseiket ez idáig siker koronázta. Ugyanakkor – kiaknázva azon előnyüket, hogy a miniszterelnök és a kabinet megválasztása, illetve elfogadása az ő jogkörük – igyekeztek súlytalan politikusokat ültetni a bársonyszékbe, akiket aztán könnyedén irányíthattak. A rendszer zavarait jól jelezte, hogy kétszer is előfordult, hogy nem fogadták el az általuk megválasztott kormányfő javaslatait a miniszterek személyére, ami végül a megválasztott, de fel nem esküdt miniszterelnök bukásával járt.

Ez történt Abu Sagur esetében is. A súlytalan akadémiai ember alkalmasnak tűnt az ismert és egyre nagyobb hatalommal bíró Dzsibríllel szemben, de a hogyan továbbról már nem sikerült megegyezniük a képviselőknek. Abu Sagur kétszer is javaslatot tett miniszterei személyére, de a GNC nem szavazott nekik bizalmat. Ebben nagy szerepet játszottak a nyugati Zavija város milíciái, amelyek a szavazás napján behatoltak a Kongresszus épületébe, és megszakították az ülést, kifogásolva, hogy az általuk javasolt személy nem kapta meg az olajminiszteri posztot. A konfliktus Abu Sagur bukásához vezetett, akit a GNC bizalmatlansági indítvánnyal távolított el miniszterelnöki posztjáról.¹⁵

12 Egységkormányt szeretne a líbiai választások esélyese. *index.hu*, 2012. 07. 09.

13 Libya's NTC hands power to newly elected assembly. *BBC*, 2012. 08. 09.

14 Scheffer, Brigitte – Hamid, Nadeem: Libya's Abushagur Elected as Prime Minister, Beats Former Rebel. *businessweek.com*, 2012. 09. 12.

15 Libyan Prime Minister Mustafa Abushagur Dismissed. *guardian.com*, 2012. 10. 07.

A politikai válság mellett intő jel volt a biztonsági helyzet gyors romlása. A bengázi amerikai konzulátus elleni támadás, amely a nagykövet és három másik amerikai állampolgár halálával végződött, az egész világ figyelmét felhívta az instabilitásra és az ezt kihasználó szélsőséges iszlamisták előretörésére.

Az októberben megtartott miniszterelnök-választás győztese a független Ali Zeidan lett, akit elsősorban a liberális oldal tagjai támogattak. A verseny ismét szoros volt, az október 15-én tartott voksoláson Zeidan végül 93 szavazatot kapott, míg ellenfele, az Igazság és Építkezés Párt által támogatott Mohamed al-Harari 85-öt.¹⁶ Zeidan a súlytalan politikus újabb tipikus képviselője volt: mivel 1980-ban elmenekült Líbiából, és három évtizedig Genfben élt, semmiféle támogatói bázisa nem volt az országban, és minimális hatással bírt a fegyveres milíciákra. Ugyanakkor a külső hatalmak szemében elfogadható személynek tűnt, mert a felkelés alatt a NÁT európai képviseletét látta el, és nagy szerepe volt például abban, hogy Nicolas Sarkozy francia elnököt meggyőzte a líbiai beavatkozás szükségességéről.¹⁷

Zeidan – tanulva elődje példájából – mind a területi, mind a párhovatartozás alapján igyekezett egyensúlyt teremteni kabinetjében. A 27 miniszter között a Nemzeti Erők Szövetségének képviselői éppúgy helyet kaptak, mint az Igazság és Építkezés Párt és más kisebb formációk tagjai. A zavijai csoportok megkapták a hön áhított olajminiszteri posztot, s a többi nagyobb regionális csoport (miszrátaiak, zintaniak) is helyet kapott a kabinetben.¹⁸ Sajnálatos módon ez a kiegyensúlyozottság nem azt segítette elő, hogy a végrehajtott hatalom végre érdemben megkezdhesse az ország kormányzását, hanem a szüntelen belviszályok és vetélkedés forrásává vált, ami gyakorlatilag megbénította a kabinet működését, és elodázta a belpolitikai konszolidációt. Zeidan képtelen volt megfékezni saját minisztereit csakúgy, mint a GNC túlhatalmát, így az ország érdemi kormányzás híján egyre mélyebbre süllyedt a káoszba. 2013. február 17-én, a forradalom második évfordulóján az országot még mindig a fegyveres milíciák uralták, az új alkotmány nem készült el, a keleti területek pedig továbbra is úgy érezték, hogy Tripoli elhanyagolja őket. A hiányosságokat Mohamed Magariaf, a GNC mérsékelt iszlamista elnöke is elismerte, azt ígérve, jövateszik a mulasztásokat.¹⁹

Hogy mérsékeljék a GNC-vel és a kabinettel szemben egyre növekvő bizalmatlanságot, 2013 májusában a parlamentként funkcionáló Kongresszus elfogadott egy törvényt, amelynek értelmében a testületet megtisztították a Kaddáfi-érában fontosabb pozíciókat betöltő személyektől. A rendelkezés következtében húsz képviselő, köztük Magariaf kényszerült távozásra. A döntés meghozatalában ismét nagy szerepet játszottak a különféle fegyveres milíciák, amelyek 2013 tavaszán két minisztériumi épületet is megtámadtak, azt követelve, hogy a Kaddáfi alatt kompromittálódott tisztviselők mondjanak le.²⁰ A GNC munkájával kapcsolatos általános elégedetlenséget az is jelezte, hogy 2013 januárjában ismeretlen fegyveresek merényletet kíséreltek meg a Sabába látogató Magariaf ellen.²¹

16 Ali Zeidan elected Libyan prime minister. *telegraph.co.uk*, 2012. 10. 12.

17 Ali Zidan elected Libya's new prime minister. *BBC*, 2012. 10. 14.

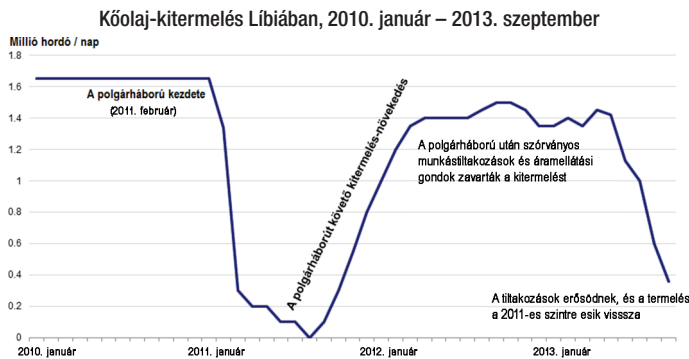
18 Libyan legislators approve new cabinet. *Aljazeera.com*, 2012. 10. 31.

19 Al Salchi, Hadeel – Gumuchian, Maire-Louise: Libyans put aside woes to celebrate uneasy anniversary. *Reuters.com*, 2013. 02. 17.

20 Gumuchian, Maire-Louise: Libya's congress chief steps down after political ban. *Reuters.com*, 2013. 05. 28.

21 Details emerge of attack on Magarief in Sebha. *Libyaherald.com*, 2013. 01. 06.

2013 nyarától a helyzetet tovább súlyosbította a keleti területek szeparatista törekvéseinek felerősödése. A polgárháború egyik hőse, Ibrahim Dzsatran, aki korábban a líbiai kőolaj-létesítményeket védő erők parancsnoka volt, fellázadt Tripoli ellen, és elfoglalta az ország két, a kőolajexportban kulcsszerepet játszó kikötőjét, Rasz Lanúfot és Esz-Szidert.²² Ekkor vette kezdetét a líbiai kitermelés gyors hanyatlása: 2012 tavaszára sikerült ugyan megközelíteni a polgárháború előtti szintet (2011 januárjában a napi termelés 1,65 millió hordóval tetőzött, 2012 tavasza és 2013 nyara között pedig körülbelül 1,4 millió átlagot sikerült teljesíteni),²³ ezt követően azonban a kitermelés folyamatosan zuhant. 2014 áprilisában a napi felhozatal mindössze 250 ezer hordó volt.²⁴

Dzsatran akciójával egy időben a kelet-líbiai politikusok egy része – azzal vádolva Zeidant és a GNC-t, hogy nem képes gátat szabni a fokozódó erőszaknak Bengáziban és Kireneika más részein, illetve nem képes megállítani a radikális iszlamisták előretörését – önálló regionális kormányt állított fel.²⁵ A kormányzat és a biztonsági erők tehetetlenségét jelezte, hogy 2013. október 10-én pár órára magát a miniszterelnököt is fogságba ejtette az egyik tripoli milícia.²⁶ Decemberben a fővárosban fegyveres csoportok a központi bank épületének és a kikötőnek az elfoglalásával szintén a kormány távozását követelték.²⁷ A levegő egyre inkább fogyott Zeidan körül: 2014 januárjában az Igazság és Építkezés Párt öt minisztere távozott a kabinetből, azt állítva, hogy a kormányfő képtelen volt teljesíteni az ország stabilizálására tett ígéretét. Arról nem nyilatkoztak, hogy miniszteri pozícióban ülve nekik maguknak milyen felelősségük volt ennek elmulasztásában. A lépés jelezte, hogy ismét felerősödtek az ellentétek a líbiai elit iszlamista és liberálisabb csoportjai között.²⁸ Ráadásul a GNC mandátuma 2014. február 7-én hivatalosan lejárt. Hogy javítson pozícióján és csökkentse az elégedetlenséget, 2014. január 30-án a Kongresszus bejelen-

22 Warfalli, Ayman – Shennib, Ghaith: East Libya movement launches government, challenges Tripoli. *reuters.com*, 2013. 11. 03.

23 Libya. U.S. Energy Information Administration. *eia.gov*, 2013. 10. 4–5. o.

24 Chmaytelli, Maher: Libyan Oil Sales to Rise as Rebels Surrenders Two Ports. *bloomberg.com*, 2014. 04. 07.

25 Warfalli, Ayman – Shennib, Ghaith: East Libya movement launches government, challenges Tripoli. *reuters.com*, 2013. 11. 03.

26 Libyan PM Ali Zeidan Briefly Held by Gunmen in Tripoli. *cbsnews.com*, 2013. 10. 17.

27 Libyan gunmen block entrance to central bank, Tripoli port. *reuters.com*, 2013. 12. 26.

28 Libyan Islamist party's ministers resign from Zeidan government. *reuters.com*, 2014. 01. 21.

tette, hogy február 20-ig kijelölik azt a 60 tagú bizottságot, amely megszövegezi az alkotmányt. A tervek szerint a bizottságnak 120 napja lett volna feladatának elvégzésére, majd a kész alkotmányról népszavazást tartottak volna az országban. Ezt követően a 2014 végén az új alkotmány alapján megtartott választásokkal felálló parlamenttel és kormánnyal véget érne az átmeneti periódus Líbiában. A GNC ezzel párhuzamosan kiterjesztette mandátumát az új országgyűlés felállításáig, vállalva, hogy a belső vitákat félretéve sikerre viszi a folyamatot.²⁹ A döntés országszerte tiltakozási hullámot indított el, és az iszlamisták, illetve a liberálisok közti vetélkedés azzal fenyegetett, hogy a mögöttük álló milíciák – az Igazság és Építkezés Pártot lazán támogató misztrátiak és a Nemzeti Erők Szövetségével jó viszonyt ápoló zintani fegyveresek – erőszakkal döntenek el a kérdést.³⁰ Február 14-én a Kaddáfi-ellenes felkelés egyik veterán tábornoka, Halifa Haftar tévéüzenetben szólította fel a tehetetlen GNC tagjait a lemondásra, és egy elnöki bizottság felállítására tett javaslatot, amely előkészíti az országos választásokat. Ahogy a tábornok fogalmazott, nem puccsot akart végrehajtani a kormányzat ellen, hanem egy útitervre tett javaslatot, hogy az ország túljusson a két éve húzódó patthelyzeten. Zeidan viszont elutasította Haftar ajánlatát, hangsúlyozva, hogy a kabinet ura a helyzetnek, illetve a biztonsági erőknek, és nincs szüksége tanácsokra.³¹

A valóság azonban mást mutatott. Márciusra napi rendszerességgé váltak a milíciák közti összecsapások, a robbantásos és egyéb merényletek. A kőolajtermelés gyakorlatilag leállt, a nagyobb kikötők Ibrahim Dzsatran ellenőrzése alatt álltak, miközben a radikális iszlamista Anszár al-Sária Bengázi több kerületében is átvette az ellenőrzést. Az olajbevételek kiesése miatt az ország a csőd szélére jutott, az elfoglalt keleti kikötők blokádja csak 2013-ban legalább 8 milliárd dollár veszteséget okozott Tripolinak.³² Az utolsó cseppett a pohárban az észak-koreai Morning Glory tanker ügye jelentette. A hajó a Dzsatran ellenőrzése alatt álló Esz-Szider kikötőjében a felkelők beleegyezésével feltöltötte tartályait, majd a központi kormány egyértelmű felszólítása ellenére kihajózott. Bár Tripoli kijelentette, hogy minden eszközzel megakadályozza a tartályhajó távozását, a Morning Glory megállítására küldött egységek – bár tüzet nyitottak a hajóra – csúfos kudarcot vallottak. A helyzetet végül az amerikai haditengerészet oldotta meg, amely az ENSZ BT utólagos jóváhagyásával nemzetközi vizeken megállította és visszakísérte a tankert a líbiai partokhoz.³³ Mindez azonban nem segített a miniszterelnökön, akit március 11-én a GNC megfosztott hivatalától.³⁴

Zeidan bukása nem hozott érdemi változást a belpolitikai helyzetbe. A kormányerők offenzívája a megszállt olajlétesítmények visszaszerzésére nem járt sikerrel.³⁵ Március közepén a Dzsatranal szembeni szirti vereség, illetve a dzsihadisták bengázi merénylethullámának hatására Líbia az ENSZ-hez fordult segítségért.³⁶ A tripoli nemzetközi repülőte-

29 Shennib, Ghaith: Libya sets Feb. 20 for constitution assembly vote. *reuters.com*, 2014. 01. 30.

30 Markey, Patrick – Shenni, Ghaith: In standoff, Libyans protest over parliament extension. *reuters.com*, 2014. 02. 07.

31 Libyan PM dismisses army officer's plot to „rescue” country. *reuters.com*, 2014. 02. 14.

32 Ulf, Laessing: Libyan PM flees country after tanker escapes rebel-held port. *reuters.com*, 2014. 03. 12.

33 UN Security Council authorizes boarding Libya rebels' oil tankers. *reuters.com*, 2014. 03. 19.

34 Ulf, Laessing – Bosalum, Feras: Libyan parliament sacks PM after tanker escapes rebel-held port. *reuters.com*, 2014. 03. 11.

35 Libyan army in heavy fighting with oil port rebels. *reuters.com*, 2014. 03. 22.

36 Libya asks U.N. world for help after wave of bombings, violence. *reuters.com*, 2014. 03. 19.

ret rakétatámadás érte, ami miatt ideiglenesen leállították a légi közlekedést.³⁷ Hamarosan több nemzetközi légitársaság felfüggesztette líbiai járatait.³⁸

Az ország vezetését a GNC beleegyezésével átmenetileg Abdullah al-Tinni vette át, akit április 8-án hivatalosan is miniszterelnöknek választottak.³⁹ Az új kabinetnek sikerült fegyverszünetet kötnie Dzsatrannal, és kialakudnia a négy elfoglalt olajkikötő közül két kisebbnek, Zueitinának és Harigának az újrainyitását.⁴⁰ A 2014-es választások megalapozására – és hogy leszerelje az elégedetlenek tiltakozását – a GNC elfogadta az új választási törvényt.⁴¹ Április 21-én pedig – két hónap késéssel – végre összeült az alkotmányozó bizottság a Bengázitól keletre fekvő, szimbolikus jelentőségű Bajdában, ahol az 1951-ben függetlenné váló Líbia első parlamentje székelt. A dolog szépséghibája az volt, hogy a tervezett 60 fő helyett a bizottság csupán 47 tagból állt, mert az iszlamisták dernai hatalomátvétele, az egyes déli városokban tomboló erőszak, valamint némely közösségek, mint az amazigok és más berber csoportok bojkottja miatt ezek képviselői nem csatlakoztak a bizottsághoz. A GNC által korábban elfogadott rendelkezések szerint az alkotmánynak mindenképp tartalmaznia kell, hogy Líbia muszlim ország, ezért belső jogrendje a sárián alapszik.⁴²

Ezek a lépések azonban túl későn jöttek. Április 13-án – öt nappal kinevezése után – a családját ért „hítségő támadásokra” hivatkozva al-Tinni lemondott, bár vállalta, hogy ügyvezető minőségben a posztján marad utódja megválasztásáig.⁴³ Lemondásának pontos körülményei nem világosak, de minden bizonnyal a GNC belső ellentétei álltak a döntés mögött, az eddigi liberális túlsúly után ugyanis – a miszrátai milíciákkal a hátuk mögött – az iszlamista csoportok elég erősnek érezték magukat ahhoz, hogy ezúttal ők alakítsanak kormányt. Április 29-én feltehetően a liberálisokhoz köthető fegyveresek támadták meg a parlament épületét, hogy megakadályozzák az iszlamista orinotációjú Ahmed Majtík megválasztását. Több képviselő megsérült, a szavazást elhalasztották.⁴⁴

Kihasználva a zavaros helyzetet, az iszlamista csoportok agresszív offenzívába kezdtek Bengáziban. A 13 halálos áldozattal járó 2013. decemberi támadás után – amikor először került sor öngyilkos merénylők bevetésére Líbiában – ez volt a legsúlyosabb akció a kireneikai fővárosban, amelyben tucatnyian veszítették életüket a kormányerők, illetve a civil lakosság részéről. Tripoli egyértelműen az Anszár al-Sáriát vádolta az akcióval.⁴⁵ Pár nappal később merénylet áldozatává vált a kelet-líbiai hírszerzés feje, Ibrahim al-Szanusszi ezredes is.⁴⁶

Május 5-én a GNC végül kormányfővé választotta Ahmed Majtíket, aki a helyzet megzilárdítását és széles alapokon nyugvó, koalíciós kabinetet ígért. A szavazás körülményeit

37 Libya's Tripoli airport closed after rockets hit runway. *reuters.com*, 2014. 03. 21.

38 Ulf, Laessing: Power struggle blights Libya's chaotic main airport. *reuters.com*, 2014. 04. 29.

39 Libya cabinet calls for new government within week, turmoil deepens. *reuters.com*, 2014. 04. 08.

40 Libyan rebels agree to reopen two oil terminals after deal. *BBC*, 2014. 04. 07.

41 Libyan parliament passes law to organize new elections. *reuters.com*, 2014. 03. 30.

42 Al-Warfalli, Ayman: Libya's constitution-drafting body starts work. *reuters.com*, 2014. 04. 21.

43 Frizell, Sam: Libya PM Quits, Says He Was Targeted in Armed Attack. *time.com*, 2014. 04. 13.

44 Elumami, Ahmed: Gunmen storm Libyan parliament, stop lawmakers' vote on next PM. *reuters.com*, 2014. 04. 29.

45 Al-Warfalli, Ayman – Bosalum, Feras: Nine soldiers killed as Islamist militants attack security HQ in Libya. *reuters.com*, 2014. 05. 02.

46 Gunmen assassinate eastern Libya security chief in Benghazi. *reuters.com*, 2014. 05. 08.

jól jellemzi, hogy a parlament alelnöke, Ezzedin al-Avami érvénytelennek nyilvánította a voksolást – amire egyébként a parlamentet ért támadás miatt egy szállodában került sor –, és felkérte al-Tinnit, hogy folytassa munkáját, majd távozott a teremből. Helyettese, Szaleh al-Makzoun azonban újraszámoltatta a szavazatokat, és szerinte Majtíket megkapta a szükséges 121 voksot, így miniszterelnöknek kiáltotta ki az iszlamisták jelöltjét.⁴⁷ A miszrátai csoportok és az Igazság és Építkezés Párt támogatását élvező Majtíket azonban, aki viszonylag ismeretlen üzletemberként került az ország élére, a liberális csoportok és a keleti milíciák nem fogadták el, és illegitimnek tartották megválasztását. Hogy véleményüknek nyomatékot adjanak, Ibrahim Dzsatran felfüggesztette a kormánnyal folyó tárgyalásokat Rász Lanúf és Esz-Szider kikötőinek átadásáról.⁴⁸ A helyzeten az sem segített, hogy Majtíket nagyobb autonómiát és decentralizált kormányzást ígért.⁴⁹

A milíciák

A 2011 októbere és 2014 májusa között regnáló líbiai kormányok leglátványosabb kudarcát a milíciák elmaradt lefegyverzése jelentette. 2013. végi adatok szerint a hatmillióos országban 225 ezer ember tartozott különféle, névleges állami kontroll alatt álló fegyveres milíciák állományába.⁵⁰ A valóságban azonban Tripoli szinte semmiféle befolyással sem bírt az egyes csoportok felett, azok független aktorként tevékenykedtek. Bár egyes nagyobb koalíciók – mint az akár 10 000 fegyverest is mobilizálni képes miszrátai Líbiai Pajzs – lazán kapcsolódtak a GNC-ben ülő pártokhoz, a civil politikusoknak csak kevés befolyásuk volt rájuk.

A milíciákkal kapcsolatban már 2012 elejétől alapvetően kétféle narratíva érvényesült. Az első szerint a fegyveres csoportok jelentik magát a problémát, és feloszlításuk nagyban hozzájárulna a biztonsági helyzet javulásához. Ezt a megközelítést különösen Ali Zeidan 2012 novemberében hatalomra került kabinetje próbálta érvényesíteni – mérsékelt sikerrel. Ezzel szemben a milíciák és számos líbiai szerint a káosz és a kormány tehetetlensége miatt egyedül a fegyveres csoportok képesek biztosítani a helyi közösségek védelmét és érdekeit.

A 2011-es polgárháború során a fegyveres milíciák kétségtelenül a felkelés gerincét alkották, és nélkülük a NÁT civil politikusainak tevékenysége értelmét veszítette volna. Ők harcoltak az első vonalban és áldozták vérüket Kaddáfi bukásáért, így nem csoda, hogy a NÁT ódzkodott szembeszállni velük. Ráadásul a rezsim bukása után ténylegesen a milíciák jelentették az egyetlen szervezett erőt az országban. Éppen ezért Abdul Dzsailil NÁT-elnök és miniszterelnöke, Mahmud Dzsibríl a milíciák integrálásával képzelte el az ország stabilizációját. A 2012 nyarán felálló GNC szintén megértő volt a fegyveresekkel szemben, és nem nagyon szorgalmazta leszerelésüket.⁵¹ Ebben a csoportok népszerűsége mellett jelentős szerepet játszott, hogy a milíciák fontos munkalehetőséget jelentettek a líbiai társadalom tagjainak. 2011 végén a NÁT létrehozta a Harcosok Bizottságát (*Warri-*

47 Confusion surrenders Libya's PM's election. *aljazeera.com*, 2014. 05. 05.

48 Laessing, Ulf – Elumami, Ahmed: Opposition to new Libyan PM may scupper oil port deal. *reuters.com*, 2014. 05. 08.

49 Elumami, Ahmed: New Libyan PM eyes 'crisis' government, more powers for regions. *reuters.com*, 2014. 05. 06.

50 Laessing, Ulf: INSIGHT-Militia rivalries threaten new war in post-revolt Libya. *reuters.com*, 2013. 10. 18.

51 Trial by Error: Justice in Post-Qadhafi Libya. *International Crisis Group*, 2013. 04. 13. ii.

ors' Commission), hogy egy ernyőszervezetbe gyűjtse a fegyvereseket, illetve jobb rálátása és ellenőrzése legyen szervezetükre és tevékenységükre. 2012 elején sor került a Legfelső Biztonsági Bizottság (*Supreme Security Committee – SSC*) megalakítására is, amely havi ezer dolláros fizetés formájában már komoly apanázst is biztosított a csatlakozóknak. Az SSC tagjainak száma májusra elérte a 85 ezret, a Harcosok Bizottságáé a 250 ezret. Nem véletlen, hogy az egyik polgárháborús veterán parancsnok ironikusan megjegyezte: „Ha ennyi harcossal rendelkezünk volna, az egész háború sétagalopp lett volna.”⁵² Valóban, a milíciák regisztrált tagjává válni egyre inkább megélhetési kérdéssé vált, és számos líbiai számára ez jelentette egzisztenciája alapját. Ugyanakkor vészhelyzetben a kormányzat legtöbbször azzal szembesült, hogy fantomokat fizet: bár tízezrek veszik fel a nem csekély fizetést, valójában nem jelennek meg a szolgálati időben – ugyanakkor fegyvereiket sem adják le.⁵³ Ráadásul a Legfelső Biztonsági Bizottságon túli, a többi fegyveres csoportra is kiterjedő kifizetések sok esetben nem is személyre szabottak voltak, hanem a milíciák vezetésének bevonásával történtek: a líbiai kormány és a GNC több millió dollárnyi összeget osztott szét a fegyveres csoportok parancsnokai közt abban a reményben, hogy azok kifizetik belőle a vezetésük alá tartozó harcosokat. Az ügyleteket a transzparencia teljes hiánya jellemezte: egyesek kétszer-háromszor is felvették ugyanazt az összeget, míg mások kimaradtak a pénzosztásból.⁵⁴ Nem csoda, hogy mindez inkább elégedetlenséget szült a milíciák körében, ráadásul nemhogy elősegítette volna leszerelésüket és konszolidálásukat, hanem tovább növelte befolyásukat és hatalmukat. Így a kormányzat erőfeszítései, hogy visszavegyék a milíciáktól a polgárháború során hozzájuk került állami funkciókat, sorra kudarccal jártak.

A milíciák tevékenysége ma gyakorlatilag minden fontosabb szektorban vetélytársa a kormányzaténak, és amíg 2011-ben ez kényszerű szükség volt, mára az előrelépés legnagyobb akadályává vált. A milíciák rendelkeznek a legütőképesebb fegyveres erővel, ők gyakorolják a rendfenntartói feladatokat, a – gyakran önkényes – jogszolgáltatást, egészen a letartóztatottak fogva tartásáig. 2011 végén csaknem 7000 ember sínylődött valós vagy vélt bűncselekmények miatt börtöneikben, és ez a szám 2013-ban is elérte a 3000-et.⁵⁵ A civil adminisztráció kiépülését nehezíti, hogy a milíciák tagjai nem bíznak a kormányzati szervezetekben: az újjászerveződő rendőrségben, a bírói testületben és más posztokon számos olyan személy kapott helyet, akik az előző rendszerben is ott dolgoztak. Ezt nyilván nem lehetett elkerülni, hiszen egy modern állam működtetéséhez komoly államigazgatási ismeretek, tapasztalatok szükségesek – márpedig ezzel csak a Kaddáfi-éra tisztviselői rendelkeztek. Bár a GNC igyekezett kiszűrni a legkritikusabb személyeket, különösen lokális szinten ez nem járhatott átütő eredménnyel. Ráadásul általánosságban elmondható, hogy ezek a büntetőeljárások is lassan, vontatottan haladnak. Ezzel szemben a lakosság jelentős része azt érzi, a milíciák által folytatott jogszolgáltatás gyors és hatékony, a túlkapások

52 *Divided We Stand: Libya's Enduring Conflicts. International Crisis Group*, 2012. 09. 12. 11–12. o.; Chivvis, Christopher S. et al.: i. m. 5–6. o.

53 Martinez, Luis: *Libya from paramilitary forces to militias: The difficulty of constructing a state security apparatus. dailynewsegypt.com*, 2014. 05. 18.

54 *Divided We Stand: Libya's Enduring Conflicts. International Crisis Group*, 2012. 09. 12., 11–12. o.; Chivvis, Christopher S. et al.: i. m. 14–15. o.

55 *Trial by Error: Justice in Post-Qadhafi Libya. International Crisis Group*, 2013. 04. 13., 4. és 32. o.

pedig sajnálatos, de elkerülhetetlen velejárói a rendteremtésnek.⁵⁶ Ezt a képet erősíti a milíciák intézményesülése is: a kezdeti laza, ad hoc jellegű csoportok egyes esetekben hierarchikusan szervezett, jól működő egységekké váltak.⁵⁷

Az egyes milíciák profílja persze meglehetősen eltérő, és legalább három kategóriát különböztethetünk meg közöttük. Egyrészt vannak a lokális szerveződésű csoportok, amelyek nem vagy alig észrevehetőek a nagypolitika szintjén. Ezek az esetek többségében egy-egy város és környéke védelmére szerveződnek, hogy – kitöltve az állami közigazgatás hiányában kialakult vákuumot – fegyveres védelmet és valamiféle működő adminisztrációt biztosítsanak szűkebb pátriájuknak. Ezeket a milíciákat általában a tradicionális törzsi, vallási vezetők irányítják. Nem szabad persze romantizálnunk ezt a képet: a fegyveresek gyakran elszakadnak a helyi társadalomtól is, és lényegében közönséges útonállóként viselkednek, vezetőjük pedig esetenként hadúrként igazgatja a környéket. A második kategóriába a nagyobb fegyveres milíciák – mint például a miszrátaikból álló Líbiai Pajzs – tartoznak, amelyeknek már az országos politikai folyamatokra is hatásuk van, és különféle érdekcsoportokon keresztül befolyásolják a GNC munkáját. Képviselőik általában megszereznek egy-egy miniszteri posztot is, és ha úgy érzékelik, hogy nem a nekik tetsző módon alakul a líbiai belpolitika, akár fegyveres erővel is fellépnek (amint ezt a legutóbbi miniszterelnök-választás kapcsán láthattuk). Végül a harmadik csoportba tartoznak az erős ideológiai alapokon álló – zömében dzsihadista – fegyveres szervezetek, amelyek az előző milíciákkal szemben a líbiai társadalom radikális átalakítását tűzték zászlajukra, és elutasítják az előbbieket mérsékelt álláspontját. A radikálisok legfontosabb ernyőszervezete az Anszár al-Sária, amely a térség egyik legbefolyásosabb dzsihadista csoportjává nőtte ki magát az elmúlt két és fél évben.⁵⁸

A fegyveres milíciák egyik fő gyengesége az volt, hogy nem sikerült olyan szövetséget kialakítaniuk egymással, amely túllendíthette volna az országot a holtpontra. Egyes becslések szerint 300 (!) különféle milícia alakult a polgárháború során, és ezek többsége ma is létezik. Közülük még a legnagyobbak sem képesek megmozgatni néhány ezer főnél többet, miközben a fegyveresek száma – a már említett szociális okok miatt – a 2012-es 150 ezerről mára 200–250 ezerre nőtt. Ehhez képest a reguláris erők mérete a becslések szerint nagyjából 6 ezer fő lehet, és ebből szükséghelyzetben a kormány körülbelül ezer főt tud mozgósítani.⁵⁹ A GNC-ben kialakult patthelyzet tehát a milíciák esetében is tapasztalható. A számos kisebb-nagyobb csoport képtelen egységes tömböket alkotni és „királycsinálóvá” válni. Ez egyrészt pozitív, mert eddig sikerült elkerülni egy újabb, magas intenzitású polgárháborút, másrészt viszont lehetetlenné teszi Líbia belső viszonyainak konszolidációját.

Az országban ugyanis továbbra is zajlott, zajlik a polgárháború, bár jóval kisebb intenzitással, mint 2011-ben. Az egyes milíciák között rendszeresek maradtak a kisebb-nagyobb összetűzések, amelyekben százak veszítették életüket. Ezek indítékai különbözőek

56 Uo. 16–18. o.

57 *Divided We Stand: Libya's Enduring Conflicts* i. m. 17–18. o.

58 Chivvis, Christopher S. et al.: i. m. 6. o.

59 Martinez, Luis: *Libya from paramilitary forces to militias: The difficulty of constructing a state security apparatus.* *dailynewsegypt.com*, 2014. 05. 18.

voltak. A határvárosok esetében általában a gazdasági pozíciókért folytatott küzdelem volt a meghatározó: a nyugati területeken például a felkelők mellett álló Zuvara és az egykori Kaddáfi-párti Dzsmail és Ridzsdalin közti összetűzések tétje a Tunéziával folytatott kereskedelem ellenőrzése, míg délen, Kufrában a tebuk a zuvajákkal, Sabában arab csoportokkal küzdöttek a szubszaharai térség felé vezető csempésztútvonalak megszerzéséért. 2012 októberében Bani Validot alapvetően politikai okokból rohanták le a miszrátai fegyveresek, a keleti területeken pedig dzsihadista és szekuláris csoportok küzdöttek az autonómiáért, sőt az elszakadásért – egymás ellen is.⁶⁰

2014 tavaszára egyértelművé vált, hogy a fegyveres csoportok sokkal inkább akadályozzák, mint segítik az államépítést, és nagy részük van a belpolitikai instabilitásban. Ugyanakkor nem létezett olyan erő, amelynek reális esélye lett volna hatalmuk megtörésére, így a milíciák továbbra is a politikai küzdelem megkerülhetetlen szereplői maradtak.

A szélsőséges iszlamisták

A szélsőséges csoportok a Kaddáfi-érában csak mérsékelten voltak jelen az országban, mivel a líbiai biztonsági szolgálatok kemény kézzel léptek fel velük szemben. A 2011-es összeomlás után azonban megváltozott a helyzet. Észak-Afrikában az AQIM vagy az Iszlám Dzsihád formájában a globális dzsihád eleve rendelkezett támogatókkal, és számos algériai és tunéziai fordult meg iszlamisták vezetete harcokban. Az arab tavaszt követő földindulás nagyban elősegítette a szélsőséges csoportok előretörését a térségben: ez megmutatkozott mind a mali válságban játszott szerepükben, mind a különféle nigeri, algériai merényletekben, amelyek közül az In Amenas gázmező elleni akció volt a legpusztítóbb. Mivel Kaddáfi bukása után a líbiai állam többé nem képes ellenőrizni saját területét, kézenfekvő volt, hogy a szélsőséges csoportok előbb-utóbb kísérletet tesznek a hatalmi vákuum betöltésére vagy legalábbis a pozíciószerezésre. A külföldi harcosok szemében csábítóvá tette az országot, hogy más régiókkal – Közép-Ázsiával, Afrika szarvával – ellentétben Líbia ismeretlen terepnek számított a nyugati titkosszolgálatok számára, és a déli sivatag ellenőrzésére az Egyesült Államok legföljebb néhány drónt tudott bevetni.⁶¹ Az első riasztó jel a bengázi konzulátus elleni támadás volt, amely ekkor még sokkal inkább szólt az amerikai biztonsági személyzet dilettantizmusáról, mint a szélsőségesek szervezetségéről. De a szaporodó merényletek, illetve az, hogy teljes városok kerültek a dzsihadisták fennhatósága alá, azt bizonyították, hogy a szélsőségesek megszilárdították pozícióikat Kireneikában. Derna, a líbiai iszlám fundamentalizmus egyik régi erőssége gyakorlatilag 2011 óta az Anszár al-Sária ellenőrzése alatt áll, és az iraki, szíriai és afganisztáni toborzás egyik fő központjává vált.⁶² A helyzetet súlyosbította, hogy 2013 elejére az addigi szórványos támadások után a radikálisok már megvetették a lábukat Bengázi egyes kerületeiben is, aminek hatására az európai államok többsége azt tanácsolta állampolgárainak, hogy kerüljék el a kelet-líbiai területeket.⁶³ Az észak-afrikai ország helyzetén sokat rontott a mali francia

60 *Divided We Stand: Libya's Enduring Conflicts* i. m.; *Trial by Error: Justice in Post-Qadhafi Libya* i. m. 1. és 5–7. o.

61 Chikhi, Lamine – MacDonald, Myra: *Al Qaeda's widening North African jihad confounds foes.* *reuters.com*, 2013. 08. 09.

62 *Head of Islamist militia survives attack in eastern Libya.* *reuters.com*, 2013. 04. 15.; Chivvis, Christopher S. et al.: i. m. 4. o.

63 Gumuchian, Marie-Louise – Abbas, Mohammed: *Europe urges citizens to leave Libya's Benghazi.* *reuters.com*, 2013. 01. 24.

beavatkozás. Tripoli már a művelet kezdetén aggodalmát fejezte ki, hogy az intervenció során kiszorított fegyveresek a régió porózus határain keresztül könnyen eljuthatnak Líbiáig.⁶⁴ A radikálisok jelenlétét bizonyította, hogy az In Amenas gázmező elleni támadás résztvevőinek egy része Líbia felől érkezett Algériába.⁶⁵ Mindezek után nem véletlen, hogy egyesek szerint a dél-líbiai sivatag válhat a szélsőségesek bástyájává, az új Malivá.⁶⁶

Ugyanakkor vannak bizonyos kedvező jelek is. A líbiai társadalom többsége elutasítja a radikálisokat, és még Dernában is sor került az iszlamisták elleni tüntetésekre, amelyekre azok nem tudtak érdemben reagálni.⁶⁷ A konzulátust ért támadás után Bengáziban tömegek demonstráltak az akcióval vádolt iszlamisták ellen, és az Anszár al-Sáriának és az Abu Szalim nevű szervezetnek ideiglenesen nem csupán innen, de Dernából is ki kellett vonulnia (legalábbis felhagytak a nyílt toborzással).⁶⁸ A *Reuters* tudósítója a sivatagi városokba vezető útjai során azt tapasztalta, hogy az egyébként korántsem feddhetetlen, fegyver-, üzemanyag- és embercsempészetből élő déli népcsoportok sem szimpatizálnak a szélsőségesekkel, mert megjelenésük rontana üzleti lehetőségeiken.⁶⁹ Ráadásul a közeli Mali, illetve a távolabbi Szomália és Afganisztán példája jól mutatja a líbiai milíciáknak, hogy mivel számolhatnak az iszlamista csoportok növekvő hatalma esetén. Ezt jól szemléltették a szúfi szentek síremlékei elleni támadások is, amelyek szintén kivívták az azokat nagy tiszteletben tartó helyi közösségek haragját.⁷⁰

2014 tavaszán úgy látszott, hogy bár a radikális iszlamisták jelentősen növelték befolyásukat az országban, nem sikerült döntő fordulatot kicsikarniuk. A milíciák és a lakosság többsége nem szimpatizál velük, és még azokon a területeken sem sikerült korlátlan hatalmat kiépíteniük, ahol viszonylag széles társadalmi bázisra támaszkodhattak. Ugyanakkor különösen Kireneikában kétségkívül megvetették a lábukat, és ezen sem a lakosság tiltakozása, sem a rivális milíciák nem tudtak változtatni. A szaporodó és egyre kidolgozottabb merényletek ráadásul azt mutatták, hogy ha ahhoz nem is rendelkeztek elegendő erővel, hogy átvegyék a hatalmat, az aszimmetrikus hadviseléssel és terrortámadásokkal nagyban hozzájárulhatnak a káosz fenntartásához.⁷¹ Ehhez mind elegendő fegyverzettel, mind a szükséges know-how-val, mind a megfelelő emberekkel rendelkeztek. Támadásaiknak nyugati segélymunkások, rendőrfőnökök, a biztonsági erők tagjai, valamint számos civil esett áldozatul. Megjelentek a globális dzsihád más hadszínterekről jól ismert eszközei, az autóba rejtett pokolgépek, majd 2013 decemberében a radikálisok legfőbb „védjegyei”, az öngyilkos merényletek,⁷² és velük szemben sem a kormányerők, sem a milíciák nem voltak felkészülve.

64 Lough, Richard: Libya wants peacekeepers in Mali after French-led drive. *reuters.com*, 2013. 01. 24.

65 Irish, John: Libya needs help to secure borders - foreign minister. *reuters.com*, 2013. 02. 12.

66 Lewis, David: Libya becomes 'the new Mali' as Islamists shift in Sahara. *reuters.com*, 2013. 05. 31.

67 Gattani, Ali – Mohamed, Essam: Derna breaks its silence. *maghreb.com*, 2013. 12. 03.

68 Graff, Peter – Shennib, Ghaith: Libyan Islamist militia swept out of bases. *reuters.com*, 2012. 09. 22.

69 Gumuchian, Marie-Louise: Chaos, Islamist threat plague Libya's lawless desert south. *reuters.com*, 2013. 06. 20.

70 Sufi shrine blown up in Libyan capital. *reuters.com*, 2013. 03. 28.

71 Niger's president says Libya risks becoming like Somalia. *reuters.com*, 2013. 12. 06.; Robbantottak egy líbiai templomnál, két egyiptomi meghalt. *index.hu*, 2012. 12. 31.; Car bomb kills policeman in Benghazi as Libya violence escalates. *reuters.com*, 2013. 01. 16.; Al-Warfalli, Ayman: Car bombs kill at least eight at Libya army academy in Benghazi. *reuters.com*, 2014. 03. 17.

72 Libya's first suicide attack kills seven near Benghazi. *BBC*, 2013. 12. 22.

A jelenlegi helyzet

2014 májusában újabb súlyos belpolitikai válság robbant ki Líbiában. Bár ennek távlati következményeit még nem láthatjuk tisztán, az már most megállapítható, hogy a jelenlegi krízis sok szempontból eltér az eddigiektől, s egyben a legsúlyosabb konfliktus, ami a Kaddáfi elleni polgárháború lezárása, 2011 ősze óta megrázta az országot.⁷³

Az új fegyveres felkelést az a Halifa Haftar indította meg, aki ez év februárjában már egyszer televíziós nyilatkozatban tett ajánlatot az áldatlan líbiai állapotok rendezésére. A 71 éves Haftarnak nagy szerepe volt Kaddáfi hatalomra kerülésében, és sokáig az ezredes egyik legfőbb hívének számított. Tagja volt a Forradalmi Parancsnoki Tanácsnak, és hamarosan a hadsereg vezérkari főnöke lett. A csádi háborúban azonban fogságba esett, és Kaddáfi opportunista külpolitikája miatt csatlakozott a Nemzeti Front Líbia Megmentésére elnevezésű ellenzéki csoporthoz. Haftar az Egyesült Államokban telepedett le – az USA állítólag pénzzel látta el a kilencvenes években, hogy felkelést szervezzen a diktátor ellen –, majd a polgárháború kirobbanásakor visszatért Észak-Afrikába.⁷⁴ A tábornok viszonylag széles ismertségre tett szert a társadalomban, és polgárháborús szereplésével kivívta a lakosság nagy részének tiszteletét. Diplomáciai források szerint már ferbuári nyilatkozata óta élénk kampányt folytatott a keleti törzsek és helyi csoportok, milíciák között, hogy megszerezze támogatásukat felkeléséhez.⁷⁵ Részben erre alapozva dönthetett úgy május közepén, hogy kezébe veszi a líbiai történések irányítását.

2014. május 16-án a Haftarhoz hű erők megindították az *Operation Dignity* (arabul al-Karamah, méltóság) hadműveletet, amelynek célja a tábornok nyilatkozatai szerint az volt, hogy „visszaterelje a forradalmat a helyes ösvényre”.⁷⁶ Ennek első lépését a Bengáziban állomásozó iszlamista szélsőségesek elleni támadás jelentette, amelybe hamarosan a líbiai légierő egységei is bekapcsolódtak. Haftar jó érzékkel a *war on terror*, a terrorizmus elleni harc keretén belül magyarázta akcióját, azt hangoztatva, hogy az egyre erősebb dzsihadista csoportoknak, mint az Anszár al-Sária, a Libya Shield No. 1 (Deraa No. 1) és a Február 17-i Mártírok Dandárja, nincs helyük az országban. A harcok intenzitását mutatta, hogy a halálos áldozatok száma már az első négy napban megközelítette a százat. Haftar kijelentette azt is, hogy nem áll szándékában alkudozni a szélsőségesekkel, mivel nem lát esélyt a velük való megegyezésre.⁷⁷

Két nappal később a Haftarral szimpatizáló erők – elsősorban a zintani milíciák – Tripoliban is támadásba lendültek, és elfoglalták a parlament épületét, illegitimnek nyilvánítva Majtíket és a GNC-t. Rakétatámadás érte a tripoli nemzetközi repülőteret is.⁷⁸ Keleten ugyanakkor az *Operation Dignity*-nek nem sikerült átütő sikert elérnie, és a tábornok – taktikai okokra hivatkozva – kivonta egységeit a kireneikai fővárosból. „Vissza fogunk

73 Hauslohner, Abigail – Kouddous, Sharif Abdel: Khalifa Hiftar, the ex-general leading a revolt in Libya, spent years in exile in Northern Virginia. *washingtonpost.com*, 2014. 05. 20.

74 Mohamed, Esam: Renegade Libyan general says Parliament suspended. *web.archive.org*, 2014. 05. 18.

75 Markey, Patrick – Laessing, Ulf: Renegade ex-general steps into Libya's militia fray. *reuters.com*, 2014. 05. 20.

76 General Haftar announces coup; politicians react with scorn. *web.archive.org*, 2014. 02. 21.

77 Kouddous, Sharif Abdel: The leader of Libya's revolt, Khalifa Hifter, rules out negotiations and vows to fight. *washingtonpost.com*, 2014. 05. 20.

78 Elumami, Ahmed – Laessing, Ulf: UPDATE 6-Gunmen loyal to ex-general storm Libyan parliament, demand suspension. *reuters.com*, 2014. 05. 19.

térni” – nyilatkozta riportereknek. „Elkezdjük ezt a csatát, és folytatni fogjuk, amíg el nem érjük a célunkat.”⁷⁹ A líbiai kormány – miután Haftar erői helikoptereket és repülőgépeket vetettek be az iszlamisták állásai ellen – repüléstilalmi zónát hirdetett Bengázi körül, különösebb eredmény nélkül.

Haftar tudatosan építette az erőskezű vezető imázsát. Nyilatkozataiban vállalja katonai identitását, és mindig egyenruhában áll a kamerák elé. A civil adminisztráció két és fél évnyi belharcai, inkompetenciája után a lakosság rend, biztonság és stabilitás iránti vágyára épít, arra, hogy mára a líbiaiak számára ezek az értékek fontosabbá váltak, mint a demokrácia, az emberi jogok vagy a hadsereg feletti civil kontroll. Nem véletlen, hogy sokan emlegetik a Haftar és az Abdel Fattah al-Szisi egyiptomi tábornok közti párhuzamot: utóbbi a Muszlim Testvérek eredménytelen kormányzása után katonai puccsal vette át az uralmat a Nílus-menti országban, amelynek lakossága – belefáradva az állandó bizonytalanságba – zömében üdvözölte a változást.⁸⁰

Fontos kérdés azonban, hogy Haftar valóban képes lesz-e eljátszani az általa vállalt szerepet. Al-Sziszinek egy viszonylag modern társadalomban kellene véget vetnie az anarchiának, ahol csak néhány nagyobb politikai-ideológiai csoport – az iszlamisták, a gyenge liberálisok, illetve a nacionalista rendpártiak – között kell sikeresen lavírozni. A végsőkig fragmentálódott Líbiában azonban nem kristályosodtak ki ilyen tisztán az egyes csoportok, kialakításuk párhuzamosan zajlik a fegyveres küzdelemmel. Haftar ezért egyfajta iszlamistaellenes szövetséget próbál összekovácsolni, amely mind a csatatéren, mind a kormányzatban igyekszik véget vetni az eddigi kötélhúzásnak. Ebbe a vonalba illeszkedik Muktar Fernana ezredesnek, a zintani régió korábbi katonarendőr-főnökének bejelentése, hogy május 18-án befagyasztották a GNC működését, és a 60 fős alkotmányozó bizottság kezébe adták át a hatalmat,⁸¹ illetve a bengázi elleni katonai támadás, amely egyfajta előre menekülésnek látszik: Haftar szemmel láthatóan nem rendelkezett akkora erővel, hogy kiszorítsa az iszlamistákat a városból, akciójával azonban színvallásra kényszerítette az egyes milíciákat és politikai csoportokat. Számítása az első napokban beválni látszott, hisz a légierő tobruki, valamint bengázi bázisa, illetve a különleges erők egyik dandárja csatlakozott a lázadó tábornokhoz, és vezetőik támogatásukról biztosították.⁸² Mint láttuk, Tripoliban is sikerült támogatókat szereznie a zintaniak személyében. Ez azért is fontos, mert Kaddáfi bukása óta Haftar az első, viszonylag komoly katonai erővel rendelkező személy, akinek mind keleten, mind nyugaton jelentős támogatottsága van, és a parciális érdekek helyett egy jól definiálható politikai vonal mentén vázolta fel újjáépítési stratégiáját.

A helyzet mindezek ellenére meglehetősen diffúz maradt. Tripoliban valójában nem Haftar emberei, csak Haftar szövetségesei léptek, és kérdéses, milyen tartós ez a szövetség. Ahogy egy nyugati diplomata megjegyezte, „politikailag most mindenki rá van kényszer-

79 Al-Warfalli, Ayman – Laessing, Ulf: UPDATE 4-Families evacuate Benghazi as renegade Libyan general vows more attacks. *reuters.com*, 2014. 05. 17.

80 Markey, Patrick – Laessing, Ulf: Renegade ex-general steps into Libya's militia fray. *reuters.com*, 2014. 05. 20.; Elumami, Ahmed: Libyan premier wins congress backing after ex-general's threats. *reuters.com*, 2014. 05. 25.

81 Elumami, Ahmed – Laessing, Ulf: UPDATE 6-Gunmen loyal to ex-general storm Libyan parliament, demand suspension. *reuters.com*, 2014. 05. 19.

82 Al-Warfalli, Ayman – Laessing, Ulf: Libyan special forces commander says his forces join renegade general. 2014. 05. 19.

rítve egyfajta libikókázásra, amíg a dolgok egyértelműbbé nem válnak. Mind Bengáziban, mind Tripoliban rendkívül törékeny a helyzet. A fő kérdés az, hogy a nyilvánvaló közös érdekek mellett mennyire mély a koordináció Haftar és a többi csoport között. Ez egy érdekházasság.”⁸³ Haftar kis szerencsével eddigi támogatói – a zintaiak és a velük szövetséges milíciák, az úgynevezett Qaaqaa és Sawaiq dandárok – mellé megnyerheti az antiiszlamista Nemzeti Erők Szövetsége mögött álló többi milíciát is. Alapvető kérdés Ibrahim Dzsatran hozzáállása is. Dzsatran az al-Tinnivel kötött megállapodást Majtík megválasztása után felmondta, és Haftar mögé állt. Ahogy Riccardo Fabiani, az *Eurasia Group* elemzője fogalmazott, „ez a lépés fontos vízváltó lehet. Haftar egy laza koalíciós erőt igyekszik összekovácsolni, ami magába foglalja a zintaniakat és Dzsatran föderalistáit. Ez lehet az első eset, hogy az eddig látott töredezettség helyett, ami a fő oka volt a líbiai káosznak, végre két nagyobb blokk alakul.”⁸⁴

Csakhogy a blokkok megszilárdulása ronthat is a helyzeten. A mérsékelt iszlamisták mögött álló miszrátai Líbiai Pajzs vagy a Műveleti Szoba a Líbiai Forradalmárokért (Operations Room for Libya's Revolutionaries) mély gyanakvással figyeli Haftar tevékenységét, ami aláaknázza frissen megválasztott miniszterelnökük, Majtík hatalmát. Ráadásul a miszrátai milíciák eddig sem viseltek el semmiféle autoritást maguk fölött: bár névleg alávetették magukat a kormánzatnak és a védelmi minisztériumnak, valójában csak abban az esetben voltak hajlandóak műveletet indítani, ha az egybeesett érdekeikkel. Különösen aggasztó volt, hogy a zintani és Qaaqaa milíciák támadása után a GNC házelnöke, Nuri Abu Ali Száhmin felszólította a Líbiai Pajzsot, hogy siessenek a Radisson Blu luxushotelbe menekült parlament és a kormány védelmére.⁸⁵

A külföld mély aggodalommal szemlélte a kibontakozó válságot. Az algériai különleges erők május végén a biztonsági helyzetre és a növekvő al-Káida jelenlétre hivatkozva evakuálták az ország tripoli nagykövetségét, és bezárták a hivatalt. Az algériai példát Szahúd-Arábia is követte,⁸⁶ míg a törökök bengázi konzulátusukat zárták be, bár a személyzetet nem evakuálták.⁸⁷

Az Egyesült Államok az Afrikai Stratégiai Parancsnokság (AFRICOM) spanyolországi bázisáról 60 tengerészgyalogost és négy MV-22 Osprey billenőrotoros repülőgépet telepített a 2013 októberében a szicíliai Sigonella Légibázisra átvezényelt 200 katona és harci eszköz mellé, hogy szükség esetén gyorsan végrehajthassák az amerikai állampolgárok kimenekítését.⁸⁸ Az amerikai különleges erők múlt év őszén egyébként már végrehajtottak egy komoly vitákat kiváltó műveletet Líbiában, amelynek keretében elrabolták az ott bujkáló Anasz al-Libit, az 1998-as kelet-afrikai merényletek egyik fő szervezőjét.⁸⁹ Az amerikai kormányzat, bár nem ítélte el Haftar fellépését, hangsúlyozta, hogy nem támogatja azt semmilyen formában – sem diplomáciailag, sem katonailag –, és párbeszédre szólította fel

83 Markey, Patrick – Laessing, Ulf: *Renegade ex-general steps into Libya's militia fray.* *reuters.com*, 2014. 05. 20.

84 Markey, Patrick – Laessing, Ulf: *Renegade ex-general steps into Libya's militia fray.* *reuters.com*, 2014. 05. 20.

85 Elumami, Ahmed – Laessing, Ulf: *Libya proposes June election as crisis escalates.* *reuters.com*, 2014. 05. 20.

86 *Saudi Arabia closes embassy in Libya due to security concerns.* *reuters.com*, 2014. 05. 19.

87 *Turkey shuts Benghazi consulate due to security threat.* *reuters.com*, 2014. 05. 19.

88 *U.S. moves more forces closer to Libya as unrest grows.* *reuters.com*, 2014. 05. 19.

89 *Embassy bombings figure nabbed by US forces in Libya.* *cbsnews.com*, 2013. 10. 05.

a feleket.⁹⁰ Az óvatos és semmitmondó washingtoni megnyilvánulások mindenesetre azt mutatták, hogy az Egyesült Államok is kívár, hiszen az általuk jól ismert Haftar hatalmának megszilárdulása akár pozitív hatással is lehet a térség stabilitására – nem beszélve a tábornok iszlamistaellenes politikájáról.

A helyzet a líbiai felső politika szintjén is egyre bonyolultabbá vált. Al-Tinni ugyanis, ahogy már említettük, nem ismerte el Majtík megválasztását, és nem adta át a miniszterelnöki posztot. A politikus arra hivatkozott, hogy ellentétes és zavaros utasításokat kapott a GNC-től, és arra kérte a képviselőket, hogy ne egyéni céljaikat, hanem az ország érdekeit tartsák szem előtt.⁹¹ A Tinni-kormány felszólította a helyi tanácsokat, hogy támogassák javaslatát, amely felfüggeszti az iszlamista dominanciájúvá vált GNC munkáját a következő választásokig, illetve ismételi meg a miniszterelnök-választást.⁹² Úgy tűnt, mintha mindezzel al-Tinni valójában az Operation Dignity által fegyverrel elért eredményeket próbálná legitimizálni.⁹³ A nemzeti választási bizottság, hogy támogassa al-Tinni erőfeszítéseit a GNC feloszlatására, javaslatot tett a parlamenti választások június 25-i megtartására.⁹⁴ Egyesek szerint a néhány GNC-tag által is támogatott kezdeményezés azt is célozta, hogy elkerüljék a fegyveres összecsapást a liberális és iszlamista milíciák között. Ugyanakkor Majtík pozíciójának stabilitását jelezte, hogy a GNC a válságos helyzet ellenére megszavazta miniszterelnökségét, egy héttel azután, hogy Haftar felszólította a testületet a lemondásra. A mélyülő válság közepette az EU líbiai különleges megbízottja, Bernardino Leon – a tripoli útját követően, amelyben önmérsékletre intette a szembenálló frakciókat – azt nyilatkozta, hogy Kaddáfi bukása óta a jelenlegi a legsúlyosabb krízishelyzet az észak-afrikai országban.⁹⁵ Május 27-én ismeretlen fegyveresek megtámadták Majtík tripoli otthonát, és RPG-ket lőttek ki az épületre.

A megválasztott miniszterelnök nem sérült meg az akcióban, testőrei egy támadót lelőttek.⁹⁶ Eközben Haftar ismét azt nyilatkozta, hogy Majtík hatalomra kerülése illegitim módon történt, és távoznia kell az ország éléről.⁹⁷ Június 2-án az iszlamista miniszterelnökhöz hű erők visszafoglalták a miniszterelnöki palotát, és Majtík kabinetje megtarthatta első ülését. Eközben újabb, közel két tucat halálos áldozattal járó összecsapásokra került sor Bengáziban,⁹⁸ ahová június 5-én al-Tinni is ellátogatott, s támogatásáról biztosította az iszlamista szélsőségesek ellen küzdő erőket, bár nyíltan nem kötelezte el magát Haftar mellett.⁹⁹

A politikai arénában kialakult patthelyzet a biztonság további romlásával járt. Június 4-én merényletet kíséreltek meg Haftar konvoja ellen, amelynek során egy öngyilkos merénylő autóba rejtett pokolgépet hozott működésbe. A tábornok két testőre életét vesztette, de Haftar sértetlen maradt.¹⁰⁰ Egy másik támadásban a Nemzetközi Vöröskereszt egyik

90 Elumami, Ahmed – Laessing, Ulf: *Libya proposes June election as crisis escalates.* *reuters.com*, 2014. 05. 20.

91 Elumami, Ahmed – Markey, Patrick: *Libya standoff emerges as premier refuses to yield to successor.* 2014. 05. 28.

92 *Gunfire, explosions reported near two military camps in Libyan capital.* *reuters.com*, 2014. 05. 21.

93 Elumami, Ahmed: *Libya parliament moves to luxury hotel after militia attack.* *reuters.com*, 2014. 05. 20.

94 *Gunfire, explosions reported near two military camps in Libyan capital.* *reuters.com*, 2014. 05. 20.

95 Elumami, Ahmed: *Libyan premier wins congress backing after ex-general's threats.* *reuters.com*, 2014. 05. 25.

96 Al-Warfalli, Ayman: *UPDATE 3-Libyan Islamists to U.S.: Don't interfere or face worse than Iraq.* *reuters.com*, 2014. 05. 27.

97 Laessing, Ulf: *Renegade former Libyan general says PM must go, vote must wait.* *reuters.com*, 2014. 05. 26.

98 *Libya's new premier Maitik takes office amid strife.* *reuters.com*, 2014. 06. 03.

99 *Libyan premier visits Benghazi after wave of fighting.* *reuters.com*, 2014. 06. 05.

100 *Libyan renegade general survives assassination attempt: sources.* *reuters.com*, 2014. 06. 04.

helyi irodájának svájci vezetőjét gyilkolták meg. Ekkor került sor a Majtík lakása elleni rakétatámadásra is.¹⁰¹

Az általános helyzetet jól szimbolizálta a Líbia déli részén, az algériai határnál fekvő Akkakusz hegység 14 ezer éves barlangrajzainak graffitikkal történt elcsúfítása. Az akció mögött nem ideológiai motiváció, csupán az állami kontroll hiányát kihasználó értelmetlen vandalizmus állt.¹⁰²

A harcok hatására nagy menekültáradat indult meg: május 31-én 24 óra alatt 3000 menekült érte el az olasz partokat. Ezzel öt hónap alatt 39 ezerre nőtt a Líbia felől az országba érkező illegális migránsok száma – miközben 2013-ban egy év alatt érkezett összesen 43 ezer ember.¹⁰³ Az elmúlt hetekben a menekültek száma már elérte az előző évi értéket, és a várakozások szerint az év végére meg fogja haladni a 2011-es, 62 ezer fős csúcst.¹⁰⁴ A válság hatására a Brent típusú kőolaj hordónkénti világpiaci ára 110 dollár körüli szintre emelkedett,¹⁰⁵ miközben a líbiai állam veszteségei a kieső termelés miatt tíz hónap alatt elérték a 30 milliárd dollárt.¹⁰⁶ Hariga kikötőjét a felkelők lezárták, az export 120 ezer hordóra esett vissza, és felmerül annak lehetősége is, hogy teljesen leáll.¹⁰⁷

A politikai patthelyzetre a Legfelső Bíróság 2014. június 9-i határozata kínált megoldást. A testület ugyanis – amely az alkotmánybíróság funkcióját is ellátja – kimondta, hogy Majtík megválasztása alkotmányellenes volt. A döntés értelmében al-Tinni maradt az ügyvezető kormányfő az új miniszterelnök megválasztásáig. Majtík első közleményében úgy nyilatkozott, hogy elfogadja a bíróság döntését. „Ami történt, az a békés hatalmi transzfer elősegítése, aminek az első számú haszonélvezője a líbiai nép” – mondta.¹⁰⁸ A lázadó csoportok szintén üdvözölték a határozatot.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy Líbia automatikusan a stabilitás útjára lépne. A helyzet rengeteg bizonytalanságot és tisztázandó kérdést rejt, amelyekre csak az elkövetkező hetek-hónapok adhatnak választ. Ezek közül a legfontosabbak a következők:

1. *Képes lesz-e Haftar a líbiai al-Sziszivé válni, vagy hamarosan ő is csupán egyike lesz az elmúlt két és fél év bukott politikusainak?* Haftar megtestesíti a líbiaiak legfőbb vágyát: egy erőskezű, nemzeti érzelmű vezetőt, aki képes véget vetni az elhúzódo káoszoknak, és aki az eddigi helyi milíciavezérek helyett országos szinten igyekszik cselekedni. Mindezek miatt a tábornok támogatottsága jelenleg magas, de kérdéses, hogy ez meddig marad így.¹⁰⁹ Haftarnak az erőteljes kezdet után egyelőre nem sikerült átütő sikert elérnie Bengáziban, és az iszlamisták pozíciói, bár meggyengültek, de nem vesztek el. Négy héttel a felkelés kirobbanása után úgy tűnik, hogy a tábornok ereje egyelőre nem elégséges a kitűzött célok elérésére, hogy új szintre emelje a lassú

101 Elumami, Ahmed – Al-Warfalli, Ayman: *Gunmen kill Red Cross official in Libya, fire grenade at PM's office.* *reuters.com*, 2014. 06. 04.

102 Laessing, Ulf: *Vandals destroy prehistoric rock art in Libya's lawless Sahara.* *reuters.com*, 2014. 06. 03.

103 *Nearly 3,000 migrants arrive on Italian coast in 24 hours.* *telegraph.co.uk*, 2014. 05. 31.

104 Scherer, Steve: *Italy says rescues more than 2,500 migrants since early Thursday.* *reuters.com*, 2014. 06. 06.

105 Johnson, Christopher: *Oil around \$110 on tight supply, buoyant demand.* *reuters.com*, 2014. 06. 10.

106 Laessing, Ulf: *Lost oil revenues have cost Libya \$30 billion: central bank.* *reuters.com*, 2014. 06. 06.

107 Payne, Julia – Bosalum, Feras: *Libya could stop exporting crude oil in days.* *reuters.com*, 2014. 06. 04.

108 Elumami, Ahmed – Laessing, Ulf: *UPDATE 3-Libyan court says PM's election invalid, raising hopes of end to stalemate.* *reuters.com*, 2014. 06. 09.

109 Fitzgerald, Mary: *General Haftar's anti-islamist campaign divides Libyans.* *BBC*, 2014. 06. 07.

izzású polgárháborút. Márpedig Haftarnak heteken belül látványos eredményeket kellene felmutatnia ahhoz, hogy az Operation Dignity-t övező kezdeti lelkesedés fennmaradjon, és az ebből kovácsolt politikai tőkével eséllyel kerülhessen a végrehajtói hatalom közelébe.

2. Mindehhez szorosan kapcsolódik az a kérdés, hogy *a líbiai belpolitikában valóban elindul-e és tartós marad-e a blokkosodás folyamata, vagy ez is csupán pillanatnyi fellángolás*. Az ország egyik legégetőbb problémája továbbra is abban gyökerezik, hogy politikai csoportjai a végtelékig fragmentáltak. Az iszlamista és liberális tömbök legfeljebb laza szövetséggként értelmezhetők, és nem képesek szoros ellenőrzést gyakorolni a számtalan milícia fölött, amelyek közül a nagyobbak az országos politika alakulását is képesek befolyásolni. Az előrelépés csak úgy képzelhető el, ha a GNC pártjain belül kialakul egyfajta politikai konszenzus, és az új civil adminisztráció együtt tud működni Haftarral.
3. Még ebben az esetben is kérdéses, hogy *mi lesz a többi* – elsősorban mérsékelt iszlamista – *milíciával*. Bár a miszrátaiak végül nem indítottak fegyveres harcot Majtík védelmében, nehezen képzelhető el, hogy hatalmuk erőszak nélkül megtörhető. Összességében továbbra sincs megnyugtató megoldás arra a problémára, hogy miként lehet kiterjeszteni az állami kontrollt az országban levő közel 200 ezer fegyveresre. Az biztos, hogy ennek az erőnek még a negyedére sincs szüksége Líbiának, mégis, a civil adminisztráció által vezetett DDR-programok – megfelelő elkötelezettség és erő hiányában – csúfos kudarcot vallottak. Pedig a fő probléma nem elsősorban pénzügyi – láthattuk, hogy a különféle programokon keresztül mekkora összegek áramlanak a fegyveresekhez, amiért cserébe azok valójában alig végeznek védelmi jellegű feladatokat. A központi probléma a bizalom hiánya: az emberek többsége – okkal – jobban bízik a milíciákban, mint a kormányban, és nem szándékoznak beszolgáltatni a biztonságukat szavatoló fegyvereket. Ez mindaddig így fog maradni, amíg nem kristályosodik ki olyan fegyveres csoport, amely képes ellensúlyt képezni a milíciákkal szemben, és kényszerítő erővel fellépni az állami erőszakmonopólium kiterjesztésére. Ebből a szempontból az is majdhogynem másodlagos, hogy sikerül-e megtörni a szélsőséges iszlamista csoportok – mint az Anszár al-Sária – hatalmát, hisz a belpolitikai kríziseknek ők inkább csak mellékszereplői.

Összességében érdemes hangsúlyoznunk, hogy a kilátások inkább negatívak. Haftar átütő sikerének hiánya, annak jelei, hogy a tábornok inkább egy laza koalíció, semmint egy koherens szövetség vezetője, illetve a nagy milíciák kikezdetetlennek tűnő ereje mind afelé mutatnak, hogy továbbra sem alakult ki olyan hatalmi centrum, amely a riválisok megtörésével – akár egy ideiglenesen felerősödő polgárháború árán – stabilizálni tudja az országot. Bár a líbiaiak egy saját al-Sziszire várnak, az egyiptomi tábornok erős, koherens hadsereget tudhatott a háta mögött, amelynek segítségével mindössze a politikai szférában kellett megszereznie a hatalmat, és nem kellett fegyveres milíciákkal küzdenie. Az egyiptomi állam nem esett szét, működött a gazdaság és a közigazgatás, és lényegében csak vezetőcsere történt, amibe a társadalom többsége belenyugodott, sőt örömmel fogadott. Ezekkel szemben bárki is szerzi meg a kormányhatalmat Tripoliban, a feladat zöme még csak ezután vár rá: fel kell számolnia a rebellis milíciák hatalmát, vagy legalábbis ki kell egyeznie

velük, az eddigieknél sokkal hatékonyabb módon. Ehhez azonban erő kell, olyan koherens, az ország bármely pontján bevethető erő, amely képes biztosítani a rendet és az állampolgárok fizikai védelmét. Márpedig ilyen erő jelen pillanatban nem létezik az országban.

A líbiai válság és az EU¹¹⁰

Ilyen körülmények között természetesen felmerül a kérdés, hogy mit is tehet az Európai Unió a líbiai stabilitás elősegítésére. Az észak-afrikai ország intenzív válságexportórrá vált, nem csupán Afrika, hanem az európai kontinens felé is. Ha a közösség komolyan veszi önmagát és érdekeit, ha valóban globális aktorként szeretne működni, akkor valamilyen reagálnia kell a kialakult krízisre. Ezt számos tényező akadályozza.

1. Hiányzik a szükséges politikai akarat a közös cselekvésre; a nagypolitika szintjén még mindig más problémák mozgatják a tagállamok vezetőit, és nincs egységes álláspont az esetleges beavatkozás mértékéről és mikéntjéről.
2. Ugyanez vonatkozik a közvéleményre, amely jelenleg alig érzel valamit az észak-afrikai válságból.
3. Az unió 2011 őszén elmulasztotta a lehetőséget, hogy viszonylag olcsón és alacsony kockázattal vezessen posztkonfliktusos stabilizációs KBVP-missziót Líbiába. Azóta a helyzet jelentősen romlott: a milíciák hatalma megszilárdult, strukturalizálódott és intézményesült, s gyakran összefonódik a hagyományos líbiai társadalommal. Ilyen körülmények között a részvétel egy erőteljesebb DDR-tevékenységben óhatatlanul fegyveres konfrontációhoz vezetne, és békekikényszerítő mandátumot követelne.
4. Ráadásul, míg 2011 őszén nem vagy alig találunk az országban dzsihadista szélsőségeseket, addig mára ez is megváltozott. Így a KBVP-misszió személyi állománya minden bizonnyal a radikálisok fő célpontjává válna, és alapul szolgálna Nyugat-ellenes retorikájukhoz.
5. Stratégiailag problematikus, hogy a jelen helyzetben nem látszik, valójában melyik oldalon is kellene fellépnie az EU-nak. A tagállamoknak az az érdeke, hogy belpolitikai stabilitás alakuljon ki, ehhez pedig elengedhetetlennek tűnik egy erőskezü vezető. Ilyen személy kívülről történő felépítésével azonban rendkívül veszélyes kísérletezni, ezért mindenképp szükséges kivárni, mi lesz Haftar erőfeszítéseinek eredménye. Ha a tábornok megszilárdítja hatalmát, és több nagy milícia is mögé áll – mint például Dzsatran fegyveresei –, akkor a külső támogatás előmozdíthatja stabilizációs törekvéseit, amire az EU-nak érdemes forrásokat áldoznia. Ellenkező esetben azonban marad az eddigi reménytelen belpolitikai megosztottság, a harc az egyes csoportok között, amelybe Európának nincs esélye érdemben beleszólni.

Végül, a líbiai válság kapcsán érdemes összegezni, hogy az stratégiaiul milyen hiánosságokra hívta fel a figyelmet a közös kül-, biztonság- és védelempolitikát illetően.

1. A közösség továbbra sem rendelkezik egységes stratégiai kultúrával és a Rogers és társai által szorgalmazott „nagystratégiával”. Így a preventív, aktív külpolitika és válságkezelés helyett maradnak az elégtelen, ad hoc jellegű lépések, amelyek sok esetben nem többek kidobott pénznél. Az EUBAM Libya ennek tipikus példája: az

110 Jelen fejezet nagyrészt megegyezik az SVKK-elemzés utolsó egységével.

unió líbiai határőröket akar kiképezni arra, hogyan ellenőrizték az átmenőforgalmat, miközben az ország összeomlik körülöttük – s a rossz biztonsági helyzet miatt teszi mindezt Málta szigetén.¹¹¹

2. Az EU pontos vízióinak és stratégiájának a hiányai a közösség szomszédságában kialakult válságokon keresztül (Ukrajna, Líbia) már közvetlenül éreztetik hatásukat a tagállamok biztonságában. Bár ezt a lakosság még csak mérsékelten tapasztalhatja, akár már rövid távon is lehet számítani a helyzet radikális romlására (menekültek, merényletek). Még ha ez nem is következik be, az sokkal inkább a szerencsének, mintsem az unió ellenlépéseinek lesz köszönhető. Éppen ezért elengedhetetlen egy olyan közös nagystratégia kialakítása, amely mellett a tagállamok fel tudnak sorakozni, és amelynek révén a közösség túllép a reaktív cselekvésen.
3. Mindezek alapján a Rogers által javasolt nagystratégia kialakítása megszívlelendő, ugyanakkor egy fontos elemet meg kell említenünk ezzel kapcsolatban: a források kérdését. Egy stratégia ugyanis céljai elérésére meghatározza az ahhoz szükséges eszközöket és forrásokat is. Márpedig a KBVP esetében ezek nem léteznek. A kül- és biztonságpolitikára fordítható 300 millió euró körüli éves keret nevetségesen kevés.¹¹² Ugyanakkor a harccsoport-koncepció nyilvánvalóan kudarcot vallott: az alakulatok fennállása óta tucatnyi esetben lett volna szükség az alkalmazásukra, ezt azonban – elsősorban a harccsoportot adó – tagállamok saját parciális érdekeik miatt minden esetben megakadályozták. Ez nem meglepő, hisz melyik állam áldozna életeket és anyagiakat egy olyan válságra, amelyben nem érdekelt közvetlenül? A harccsoport-koncepció épp a legfontosabb uniós értéket, a szolidaritást és közös tehervállalást rúgta fel azzal, hogy a készenlétben álló államokra terhelte az alkalmazás költségeit, ami miatt az egyfajta orosz ruletté vált: minden felajánló abban bízott, hogy az ő féléves időszaka alatt nem kerül sor alkalmazásukra – ami végül maradéktalanul teljesült is.
4. Mindez felveti azt a kérdést, hogy van-e a KKBV/KBVP-nek jövője, ha a közösség nem nyit meg rá komolyabb forrásokat az EU közös büdzséjéből? A közös nagystratégia gyakorlati alkalmazása, a gyors cselekvés csak akkor képzelhető el, ha nem kell minden esetben arról vitatkozni a 28 tagállamnak, hogy hajlandóak-e forrásokat biztosítani egy-egy fellépéshez. Bár a probléma nem küszöbölhető ki teljesen, nem mindegy, hogy a fővárosoknak arról kell dönteniük, hogy a jelenlegi gazdasági helyzetben euró tíz- és százmilliókat áldoznak-e egy beavatkozásra, vagy annak finanszírozását nagyobb részben – az ENSZ-hez hasonlóan – közös forrásból biztosítják, messze túllépve az Athena-mechanizmus szegényes keretein. A tagállamoknak el kell gondolkodniuk azon, hogy a 2014–2020 közötti ciklus 960 milliárd eurós – éves szintre lebontva közel 140 milliárd eurós – kiadásainak alig 0,2%-át, 2,3 milliárd eurót költenek majd a KKBV-re, miközben az „EU mint globális szereplő” nagyobb fejezet alá közel 60 milliárd euró tartozik.¹¹³ Bár a „soft power” alkalmazásának – mint a fejlesztési és humanitárius segítségnyújtás – kétségkívül komoly létjogosultsága

111 Development of EUBAM mission in Libya. *statewatch.org*, 2013. 12. 20.

112 CFSP Budget. *iss.europa.eu*, 2013.

113 Fact Sheet: The EU's budget for Development and Humanitarian Aid. *dochasnetwork.wordpress.com*, 2012. 11. 08. ISS Facts and Figures. *iss.europa.eu*, 2013.

van, kemény képességek hiányában nem érheti el a kívánt eredményt azon egyszerű igazságnál fogva, hogy biztonság és stabilitás híján nincs fejlődés. Jó példa erre Líbia, ahol az EU puha képességei mára hatástalanokká váltak, és a továbblépés erőteljesebb eszközök alkalmazásának hiányában nehezen képzelhető el.

Bár a 4. pont nyilván komoly vitákat és kritikákat válthat ki, érdemes reálisan mérlegelni a lehetőségeket és a költségarányokat. Ennek példájául érdemes röviden megvizsgálnunk az elmúlt évek egyik legsikeresebb, komolyabb katonai erőt felvonultató, európai vezetésű – de nem európai uniós – műveletét, az *Operation Serval*. A francia erők néhány hét alatt döntő vereséget mértek a Maliban tevékenykedő dzsihadista csoportokra, és nagyrészt kiszorították őket az ország területéről, viszonylagos stabilitást teremtve Bamako és a tuareg csoportok tárgyalásaihoz. 2013. január 11. és április vége között, amikor a hadművelet zöme véget ért, Párizs 205 millió eurót költött a misszióra, amelynek során 4 ezer katonát és 40 harci repülőgépet vetett be, jelentős számú páncélozott harcjárművel és helikopterrel kiegészítve, több ezer kilométerre az anyaországtól.¹¹⁴ Mindez globálisan szemlélve nem túl magas összeg. A Serval embervesztesége – 2014 májusáig 8 elesett katonára – is elfogadható mértékű maradt.¹¹⁵ Cserébe a francia haderő megakadályozta, hogy egy iszlamista bástya alakuljon ki Észak-Afrikában, és bár a Maliból kiszorított csoportok feltűntek a környező országokban, messze nem voltak képesek elérni korábbi szervezettségüket. A francia sikerhez és az alacsony költségekhez persze szükség volt a gyors politikai döntéshozatalra, a helyismeretre és arra a Rogers által is hangsúlyozott szempontra, hogy a közeli francia bázisokról (Elefántcsontpart, Csád) viszonylag gyorsan és költséghatékonyan át lehetett csoportosítani a szükséges erőket. Mali példája mégis azt feltételezi, hogy a KBVP számára biztosított évi 2-3 milliárd euróból – társítva a megfelelő stratégiai kultúrával és gyors döntéshozatallal – az EU már valóban hatékonyan folytathatna egy érdekszférájára kiterjedő „nagystratégiát”.

Az elemzés utolsó pontjai kapcsán nyilván számos kritika és ellenvetés hozható fel. Hosszú távon azonban Európának el kell döntenie, hogy akar-e közös kül-, biztonság- és védelempolitikát, vagy fenntartja annak jelenlegi esetlegességét. Az elmúlt három év geopolitikai földindulásai, mint az arab tavasz, illetve a jelenleg nehezen megjósolható kimenetelű ukrán válság egyaránt megmutatták a KBVP gyengeségét és a közös európai fellépés hiányát. Washington Ázsia felé fordulása ugyanezt a problémát veti fel, csak épp a NATO keretein belül. A világ más pontjairól nézve Európát már ma is másodlagos szereplőnek tekintik a biztonságpolitikában – így egyre inkább a globális ügyekben is. Ezen a tendencián nem lehet látszatintézkedésekkel változtatni, csakis átgondolt, konzekvens cselekvéssel. És bár bizonyos anyagi és emberi erőforrások mozgósítása ehhez nyilván szükségeltetik, az *Operation Serval* példája mutatja, hogy ez nem feltétlenül követelne nagyságrendekkel nagyobb kiadásokat, mint az eddigi, vég nélkül húzódó, semmit meg nem oldó, sokak szemében tét nélküli látszatoműveletek.

114 Svitak, Amy: *The cost of Operation Serval*. *aviationweek.com*, 2013. 04. 23.

115 Mali – *In Memoriam*. *defence.gouv.fr*, 2014. 06. 05.